

L'estació neolítica sepulcral de la Costa dels Garrics del Caballol (Pinell, Solsonès)

JOSEP CASTANY

Aquesta *Tribuna* que avui presentem vol ser la segona part de la *Tribuna* que vàrem oferir l'any passat amb el títol: «El megalitisme al Solsonès: resultats de les darreres excavacions», i voldríem que reflectís la nostra investigació sobre els processos de neolitització i la seva posterior evolució en algunes comarques de l'interior de Catalunya. Els nostres treballs, que el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha autoritzat i subvencionat, formen part dels programes d'investigació de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona.

Enguany la nostra exposició versarà monogràficament sobre un jaciment complex: La Costa dels Garrics del Caballol. Si ja en vàrem oferir alguns resultats preliminars en la *Tribuna* anterior, avui podem avançar-ne uns resultats satisfactoris malgrat que, pel fet que l'excavació és molt recent, tenim encara una sèrie d'anàlisis en curs, que podran aportar-nos noves dades.

La seva descoberta cal atribuir-la a les nostres recerques metòdiques al Solsonès i els seus voltants des de temps, seguint el fil d'algunes col·leccions particulars i d'algun lamentable comerç antic i recent de materials prehistòrics. Tot un seguit d'excavacions arqueològiques són el bagatge que ens va permetent d'arribar a una base de dades científiques de força interès per aprofundir cada vegada més en els coneixements socio-culturals de la prehistòria a la zona.

La Costa dels Garrics del Caballol n'és un bon exemple en aquest sentit, ja que reflecteix les línies que, de moment, són el centre de la nostra atenció:

- Aprofundir la investigació sobre les arquitectures i les tècniques constructives funeràries del neolític.
- Arribar amb mètode analític a conèixer els rituals i l'antropologia poblacional.
- Aplicar una metodologia més dinàmica en els processos d'excavació, presa de dades i anàlisis.

Tot això és la tasca d'un equip on el geòleg, el biòleg i l'antropòleg han tingut i tenen un pes específic ja en els treballs de camp, com és habitual en les nostres investigacions.

1. LA COSTA DELS GARRICS DEL CABALLOL DE MADRONA (Pinell, Solsonès)

Es tracta d'una estació neolítica sepulcral composta de tres unitats d'interès arqueològic:

- Costa dels Garrics del Caballol I:
Cista individual complexa
- Costa dels Garrics del Caballol II:
Cista col·lectiva simple amb estela-menhir
- Costa dels Garrics del Caballol III:
Estela-menhir

Costa dels Garrics del Caballol I

Està format per un vas funerari configurat amb dos ortostats laterals, un de testera a sol ixent, una gran llosa de coberta i tres ortostats de tanca, a sol ponent, que sobresurten de la llosa de coberta. El vas mesura 1,70 m de llarg, 1,10 m d'ample i 1,10 m de fondària. Fou elaborat a partir d'una trinxera a cel obert dintre d'argiles naturals. Els ortostats foren estampits amb llosetes-falca, i les esclètxes dels angles entre aquests protegides també amb llosetes. Es cobrí amb una gran llosa i es féu la inhumació horitzontalment per la banda de sol ponent, per on, amb les tres lloses i amb diverses llosetes-falca, se segellà el vas. Immediatament es cobrí amb argiles i, a sobre, s'hi col·locà una «cuirassa» de pedres formant tot plegat un túmul d'uns 6 m de diàmetre i 30 cm de gruix, reforçat amb un anell peristàlit de pedres més grans i ajagudes. Sortosament, s'ha pogut excavar un megàlit neolític estructuralment sencer; tan sols hem de lamentar els senyals d'una petita violació a la cambra i la mutilació del túmul amb els antics treballs agrícoles i forestals, del qual resta intacta tan sols 1/3 part.

Aixovars:

- 4 geomètriques (triangles) de sílex fosc.
- 1 nucli de sílex beix amb senyals de múltiples extraccions.
- 1 punxó d'os.
- 1 ganivet de sílex blanc, translúcid.
- 4 fragmentets de ceràmica, informe i llisa, pertanyents a dos vasos diferents.

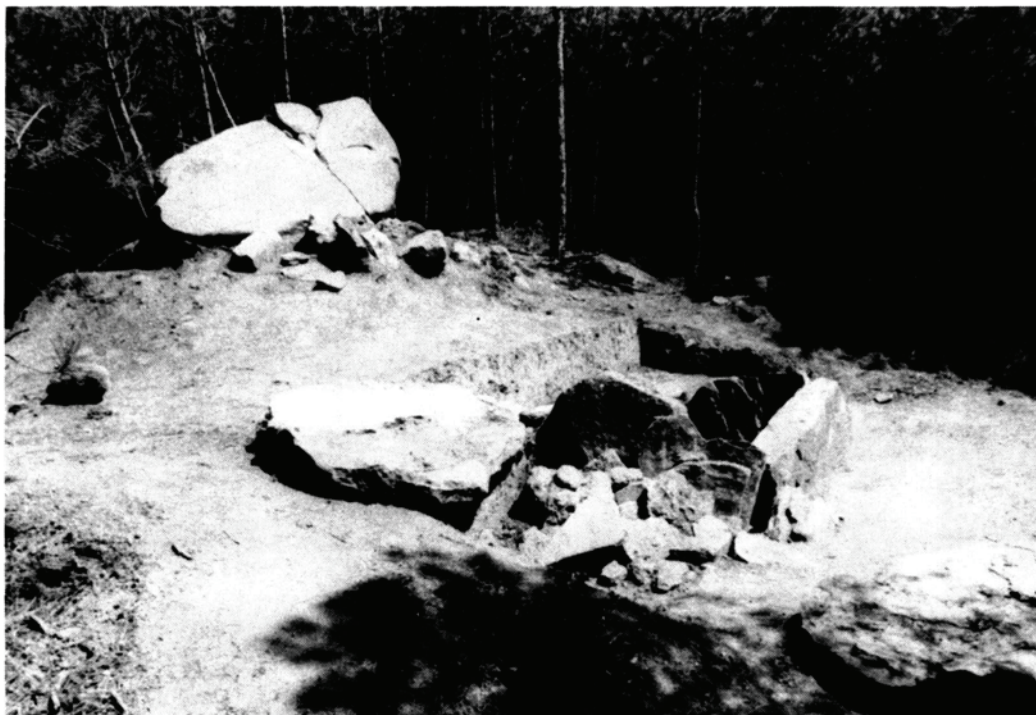

Fig. 1. Vista general de la cista i l'estela-menhir de la Costa dels Garrics del Caballol II.

Costa dels Garrics del Caballol II

Passem a descriure aquest sepulcre excavat enguany, la metodologia, els resultats preliminars i la relació de l'inventari dels materials.

Es tracta d'una cista soterrada a la qual solament manca la coberta. Està oberta al sòl natural d'argiles en una inclinació suau del terreny. La seva orientació és d'est a oest. No hi ha túmul. Abans d'iniciar l'excavació tan sols és visible una petita part de l'ortostat lateral del sector de migdia. És l'únic senyal d'identificació. Amb la neteja del sector i l'excavació posterior, apareix la totalitat de la cista. És un vas funerari de forma rectangular, delimitat lateralment amb dos ortostats que mesuren 1,70 m de llarg, que correspon a la llargària de la cista, i 0,90 m d'alçada, que correspon a la fondària. El sector est queda barrat amb dues lloses verticals que recolzen l'una contra l'altra, i en el sector oest són tres les lloses principals amb la mateixa funció, però aquestes estan protegides o recolzades amb llosetes suaument inclinades –en forma de plec de llibre–, algunes de les quals arriben a assolir la base de la cista, evidentment per la seva part exterior. Aquestes llosetes estan protegides lateralment per un garbuix de pedres. No hi ha dubte que es volgué protegir o

Fig. 2. La cista dels Garrics del Caballol II vista des de l'oest.

segellar aquest punt o sector corresponent a l'original accés a l'interior del vas.

A 2,5 m al nord de la cista hi ha un petit túmul d'1,20 m d'alçada i de 2 m de diàmetre, menjat en la part posterior per un camí rural antic i per l'erosió de les aigües. Aquest túmul és d'argiles i terres naturals i presenta en la seva part superior una distribució anàrquica d'algunes llosetes planes i d'altres de verticals que mantenen una gran llosa subvertical d'1,70 m de llargada, 1,20 m d'alçada i 0,30 m de gruix, de forma ovalada amb els perfils arrodonits i alguns gravats a l'angle inferior dret amb dibuixos acanalats i alguna cassoleta adoptant uns motius geomètrics de difícil interpretació.

Aquesta llosa es trobava fragmentada en tres trossos, dos d'ells a baix del túmul. Inicialment havíem cregut que aquest túmul corresponia a un sepulcre megalític la llosa subvertical del qual formaria part de la coberta. La posterior excavació del conjunt posà en evidència que no es tractava de cap sepulcre. Estàvem davant d'una estela funerària 7. Al seu aixopluc del sector de tramuntana s'hi trobà un vaset ceràmic o tassa d'època medieval o moderna, actualment en curs d'estudi.

L'excavació de la cista no comportà cap altra dificultat que la incomoditat de treballar en un espai reduït i la precaució que requeria. Es va treballar a

partir d'una quadrícula de 6 x 5 m que abraçava els entorns de la cista així com el túmul amb estela adjacent. Es va rebaixar l'entorn de la cista uns 25 cm per delimitar-la exteriorment sense afectar-ne l'estructura. L'interior del vas estava ple de terres molt dures i compactes totalment estèrils fins a una fondària de 0,65 m. A partir d'aquest punt aparegué el nivell d'enterrament sense cap diferència de terres i amb les restes completament compactades amb les argiles idèntiques a les de sobre i a les de l'exterior de la cista. A partir d'aquest moment es féu necessari un treball minuciós i alentit, ja que era de màxima importància qualsevol detall de disposició dels materials arqueològics i antropològics i llur integritat. Es va aconseguir excavar tot el vas fins a deixar-ne a la vista tot el seu contingut funerari, que descansava en un sol nivell, el de base, format per tapàs en el qual també estaven clavats els ortostats. Segons les restes d'esquelets trobades, que corresponen a quatre individus, i segons la seva distribució espacial, és força clara la dinàmica d'utilització del sepulcre:

- Un primer sebollit ocupa la meitat SW de la tomba. Només en resten porcions d'esquelet i els maxil·lars superiors.

- Més endavant es practicà el dipòsit d'un infant a la part NE.

- Posteriorment s'arraconà l'infant a l'extrem NE per encabir-hi un cadàver femení adult, després de l'operació prèvia de recollir tan sols el crani infantil i disposar-lo en el centre del vas funerari voltat de petites llosetes en les quals queda encaixat i amb una altra que li fa de coixí.

- Un darrer enterratge correspon a un home adult. El dipositaren còmodament dintre del vas, però abans varen retirar el crani de la dona, que els feia nosa, i el varen col·locar prop del crani de l'infant.

Els esquelets dels dos darrers sebollits estan en posició fetal. Destaca la presència d'un coixí format per dues llosetes sota del crani de l'individu masculí.

La concentració dels materials arqueològics al voltant del darrer sebollit i la seva absència en la resta de la tomba (amb excepció d'un geomètric dintre de la pelvis de la dona) ens pot fer pensar que en els moments de reutilització es podia recuperar el material dipositat en les anteriors inhumacions.

Materials arqueològics:

- Quatre geomètrics de sílex negrós
- Un ganivet de sílex
- Un punxó d'os
- Un penjoll d'ullal de senglar
- Una bola «d'ocre» de la mida d'un puny
- Un fragment petit de ceràmica llisa i informe
- Un possible collaret de denes discoïdals de fusta; a l'alçada del coll del darrer sebollit, uns grans de carbó de 2 cm de diàmetre deixaren les empremses en les argiles.

Costa dels Garrics del Caballol III

Una gran llosa plana de forma ovalada d'1,50 m x 1,30 m amb les vores

arrodonides jeia sobre el terra del bosc equidistant entre els dos sepulcres de la Costa dels Garrics del Caballol. No té cap senyal de túmul, però a pocs metres hi ha unes pedres clavades verticalment en el terra que podrien haver-li fet de sosteniment.

Malgrat que no presenta cap tipus de gravat, pel fet de ser treballada i tenir els contorns arrodonits hauria pogut formar part d'alguna estructura sepulcral, potser d'una cista soterrada i no localitzada encara. S'hi varen realitzar algunes cales a l'entorn, ja que pel seu volum no podia haver estat gaire desplaçada, però no s'hi va localitzar cap sepulcre. Als seus peus i a una distància d'uns 3 m hi ha una petita rasa que deixà l'antic camí rural, avui convertit en un xaragall. Tot ens fa pensar que aquesta llosa era una estela que presidia un sepulcre semblant al de la Costa dels Garrics del Caballol II, el qual desaparegué ja fa temps per culpa del camí i l'erosió. Algunes lloses trencades que s'apilonen un xic avall sobre el torrent de Massana podrien haver format aquest sepulcre. A més a més, hem de tenir present la relativa transformació del sector, ja que alguns marges de pedres evidencien antics conreus, possiblement de vinya. Aquesta llosa, una vegada adreçada, presenta el seu perfil arrodonit i una total alineació est-oest amb els altres dos sepulcres.

2. ASPECTES ARQUITECTÒNICS

Les actives investigacions arqueològiques d'aquests darrers anys a Catalunya han permès de perfilar millor l'evolució morfològica general de les cambres funeràries. Si per una banda s'han establert les seves tipologies, per l'altra s'ha pogut determinar amb aproximació raonable la seva cronologia i, així mateix, se n'han pogut recuperar les tècniques de construcció, molt pròximes a les emprades fa cinc o sis mil anys.

Les tècniques arquitectòniques de la Costa dels Garrics del Caballol, en aquest sentit, ens ofereixen una doble tipologia:

A. *Una cambra funerària complexa* consistent en una caixa de lloses, soterrada, amb una gran llosa de coberta, dintre d'una estructura tumular formada per argiles cobertes amb una «cuirassa» de lloses amb peristàlit, que refermen i segellen el conjunt (Costa dels Garrics I).

B. *Una cambra funerària simple* formada per una caixa de lloses, també amb coberta però sense estructura tumular. És a dir, simplement soterrada al nivell del platerra (Costa dels Garrics II).

La idea fonamental per a totes dues fou la mateixa: utilitzar un accés lateral, el de la banda de sol ponent, per a efectuar-hi la inhumació. Aquest fet és palès per la configuració del tancament del vas funerari, que està format per diverses lloses fines, fàcilment manejables fins i tot per una sola persona, que recolzades l'una en l'altra mantenen la seva verticalitat i sobresurten per

damunt de l'horitzontal de la coberta, que no descansa sobre elles sinó que s'hi acobla tangencialment. Aquesta porta es reforça, encara, amb altres llosetes semiverticals en forma de plec de llibre i amb un apilonament de pedres que des del nivell de base fan de contenció i segell.

Les tècniques arquitectòniques presenten, doncs, dos aspectes funcionals: en primer lloc, un aspecte convergent, en el sentit que es tracta d'una mateixa tipologia de caixa amb accés lateral o porta; en segon lloc, un aspecte divergent, consistent en la presència de túmul i «cuirassa de lloses» a la Costa dels Garrics I i la seva absència original a la Costa dels Garrics II.

La funcionalitat de l'accés per a la primera arquitectura, la més complexa, és clarament per a segellar definitivament el vas funerari, mentre que per a la segona cal considerar l'aspecte de la funcionalitat de la reutilització.

La relació monumentalitat-nombre d'inhumats no és concordant, ja que és clara la simplicitat arquitectònica per a enterrament col·lectiu i la complexitat per a enterrament individual. La relació sepulcre-grup humà es pot establir així: el grup inhuma un individu coordinant esforços i l'individu inhuma el grup simplificant-los. Conviu, per tant, en el temps i l'espai les dues tècniques constructives, sense que impliquin sentit de modernitat ni arcaisme en termes arqueològics, com havíem plantejat en anteriors treballs.

Les tècniques de construcció de la caixa funerària, la presència dels mateixos aixovars en tots dos sepulcres i la seva idèntica orientació est-oest són factors que en determinen el sincronisme, malgrat que caldrà comprovar si la cronologia de C 14 de la Costa dels Garrics II coincideix amb la de la Costa dels Garrics I, que ha donat 4.950 B.P., és a dir 3.000 aC.

Arquitectònicament, els sepulcres neolítics del «solsonià» que hem excavat en els darrers anys presenten tots ells, menys a la Costa dels Garrics del Caballol I, la simplicitat de la caixa soterrada com la de la Costa dels Garrics del Caballol II. Esmentem la Caixa del Moro de Peà, el sepulcre de Cal Tururut, la Fossa del Camí dels Casals i altres d'inèdites que coneixem, com el sepulcre de la Vinya Erma, el de la Trinxera, el del Cabiscol, el del serrat de la Fossa, per citar només els de la zona immediata que estem treballant.

Caldrà revisar, doncs, la teoria de l'evolució arquitectònica d'aquests sepulcres neolítics, plantejada per algun autor i per nosaltres mateixos en alguna ocasió.

3. ASPECTES ANTROPOLÒGICO-FÍSICS

La Costa dels Garrics del Caballol I

Un únic inhumat. Home de 25 a 30 anys. Talla 1,78 m

Robustesa mitjana. Acusada abراسió incisal i carrall.

Diàfisis aplanades i poc robustes a les extremitats superiors. Caretes d'ajupiment, mesocnèmia i peronés aplanats.

Talus i calcanis estrets i baixos.

Paleopatologies: carrall a les peces dentàries incisals i artrosi lumbar iniciada amb revores osteofítiques en formació a nivell de L4-L5.

La Costa dels Garrics del Caballot II

Individu probablement masculí d'uns 30-40 anys. Molt fragmentari.

Infant al·lofís d'uns 7 anys amb talla al voltant d'1,30 m. Mesocranià bursoide de perfil lateral alt. Ceptè tendent a mesè, hipsiconquè alt, amb òrbites quadrangulars i eixos horitzontalitzats.

Té aplanament postobèlic. Tipologia propera als mediterranis gràcils, encara que el seu valor en un infant sigui relatiu.

Dona de 20 a 25 anys. Gràcil. Talla 1,48 m. Doliocrani bursoide de perfil lateral alt, mesè amb tendència a euriè, mesoconquè amb òrbites rectangulars d'eixos poc inclinats. Té aplanament postobèlic i lleuger prognatisme alveolar. Tipològicament atribuïble als mediterranis gràcils, encara que amb trets robusts i cromanyids concomitants.

Paleopatologies: presenta bandes d'hipoplàsia de l'esmalt dentari no associades a «criba orbitàlia» ni a línies de Harris.

Home de 25 a 30 anys, robust i amb talla d'1,65 m. Hiperdolicocrani pentagonal de perfil lateral alt, mesè tendent a euriè, cameconquè fort, amb òrbites rectangulars d'eixos inclinats. Perfil lateral curvilini sense aplanament postobèlic i amb lleuger prognatisme alveolar. Tipològicament és un mediterrani robust amb trets cromanyids evidents més acusats que els de la dona.

4. ASPECTES RITUALS

Els rituals funeraris o el protocol dels enterraments no poden ser interpretats si no és a partir del tipus de sepultures en els quals l'ossada es conserva bé i que han tingut el privilegi o la sort de restar segellades i aïllades després de la inhumació o una utilització determinada.

Aquestes condicions existeixen a Costa dels Garrics II i, per tant, és de capital importància aprofundir en la seva interpretació.

1. Cal admetre la presència de dues modalitats complementàries en els rituals funeraris del neolític: la d'individualitat i la de col·lectivitat d'inhumació. És el primer aspecte a tenir en compte.

2. Per a construir aquests sepulcres o monuments funeraris ha estat necessària no només una ciència de la construcció i una diplomàcia capaç d'unir forces, sinó també una premeditació arquitectònica i religiosa. La disposició dels cossos, el dipòsit d'uns viàtics (simbòlics?) –gairebé sempre els mateixos–,

l'orientació dels sepulcres, així com la seva agrupació (cementiri, santuari, fossa), són detalls premeditats fruit d'un pensament religiós.

3. Hi ha una selecció de població inhumada? Sens dubte. Els rituals no són igualitaris i la monumentalitat és inversament proporcional al nombre d'inhumats. ¿Com es pot valorar la disposició dels morts i els detalls premeditats d'ampliar l'espai disposant i desplaçant acuradament els cranis per inhumar un darrer individu? Per què aquest darrer individu ocupa un lloc de privilegi? Perquè és l'últim a ser inhumat? Per què disposa, ell exclusivament, dels viàtics i d'un coixí de llosetes sota el cap?

4. Quin és el significat de l'ocre vermell? A quina substància ens referim quan parlem d'ocre? Les seves propietats són diverses. Per exemple, tenyir, retardar la descomposició cadavèrica i afavorir l'antisèpsia.¹ Les anàlisis de difracció X efectuades sobre l'ocre de Costa dels Garrics II ens diuen que es tracta d'una illita amb abundants inclusions de Fe₂O₃ que li donen un color musc. Aquesta, amb forma de bola i de la mida d'un puny, estava disposada sota l'ala ilíaca dreta del darrer inhumat i tenia encaixat el ganivet de sílex, i el fet que presenti l'empremta d'un dit evidencia que era tova i tendra en el moment de l'enterratge.

Dos són els punts referencials que podem oferir:

En un nivell chatelperronià de la Grotte du Renne es varen trobar boles d'ocre vermell associades a altres materials.² La tomba mesolítica de Bonifacio (Còrsega) va donar ocre vermell que, analitzat (primera anàlisi efectuada anteriorment a la nostra), va donar també una illita amb òxid de ferro.³

Sense descartar la seva funció de tinció o colorant (ritual d'impregnació del cos i la cara), pensem en la seva funció més aviat terapèutica o de remei universal contra la malaltia. Hem sabut de l'ús de les argiles vermelles a la pagesia del Solsonès i els voltants fins a èpoques ben recents: a Torà (Segarra) no fa gaire temps es guaria amb aquesta potinga (en el sentit etimològic del mot) les mamitis de les truges i el mal de ronyons dels porcs. A Pinell (Solsonès) es guarien les artritis de les cabres i les mamitis de truges i vaques. A Navès (Solsonès), ultra les funcions enumerades anteriorment, s'emprava per a ús humà per a guarir les mastitis, els eritemes dels bolquers i les lesions tòrpides de les cames d'origen vascular. Són dades prou significatives per entendre un altre sentit ritual d'aquest anomenat ocre vermell: funció de viàtic amb valor terapèutic.

5. Quin és l'origen d'aquest grup individualitzat de les cistes del «solsonià»? ¿És una manifestació local, tancada i autòctona dels corrents religiosos i

1. MAY, FABIENNE: *Les Sépultures Préhistoriques*, pàg. 203-205, C.N.R.S. Paris, 1968.

2. LERDI-GOURHAN, ANDRÉ: *Las religiones de la Prehistoria*, Ed. Lerna, Barcelona, 1987, pàg. 29-30.

3. DUDAY, HENRI: *L'esquelette du sujet féminin de la sépulture préneolithique de Bonifacio (Corse)*, Mémoires du Laboratoire d'Anatomie de la Faculté de Médecine de Paris, núm. 24, Paris, 1975, pàg. 27-30.

rituals funeraris com els que observem des de l'Europa atlàntica fins al sud de la Península Ibèrica?

6. Respecte a les esteles-menhir:

Encara que tinguem en curs d'investigació aquest important tema, voldríem oferir unes quantes consideracions prèvies.

Pensant en veu alta: podem considerar-les esteles-menhir?

El seu caràcter monolític, el fet de tenir arrodonit el contorn i presentar una forma oval, la seva disposició encarada vers migdia, la seva alineació est-oest i especialment la seva presència acoblada dintre d'un context funerari, presidint, simètricament disposada, la de Costa dels Garrics II –un sepulcre neolític col·lectiu– fan que tinguin tots els números a favor per a ser classificades com a esteles-menhir funeràries. Els gravats, força visibles segons la incidència de la llum, són de difícil interpretació fins al moment present, i han pogut ser difuminats de la llosa pels elements naturals, com l'erosió dels vents, els freds i les pluges. Cal observar que els que resten potser deuen la seva supervivència al fet que la pedra on estan ha romàs molt de temps bocaterrosa al peu del jaciment.

Tot apunta a fer-nos pensar que estem davant d'un model que entra en la molt particular categoria dels menhirs que hom ha anomenat «indicadors de sepulcres», i que es troben a prop o sobre d'un tarter tumular, al costat d'un dolmen o d'una cambra sota túmul, a prop d'una galeria coberta, per ser vistos des d'una certa distància.

Aquesta associació de menhir-sepulcre és flagrant en algun sepulcre molt concret de les Costes del Nord a la Bretanya (menhir i galeries cobertes de Prajou-Menhir a Trèbeurden i a Ploufragant).

La cronologia abraça del final del IV fins al començament del III mil·lenni aC, segons les dades dels arqueòlegs francesos.

Aquesta etapa cronològica es caracteritza per la riquesa barroca de l'art gravat a les esteles-menhir. Art que es manifesta amb una acumulació de formes més o menys geomètriques, com els motius en U, en V, rombes, triangles, cercles, espirals i cúpules.⁴

No ens és permès de relacionar aquestes esteles-menhir amb el conjunt de les esteles antropomorfes o estàtues-menhir de la Provença ni amb les del Llenguadoc Oriental, que, de mides molt més reduïdes, no responen a una funció funerària clara sinó a un ritual domèstic (llinda d'hàbitat) i que se situen dintre d'un marc crono-cultural entre el neolític final i l'edat del bronze.

No ens és permès, ni disposem d'arguments per a fer-ho, de relacionar aquestes esteles amb les que s'han trobat a Catalunya, com la de Preixana (Urgell), la de Llanera (Solsonès), la del Puig Castellar (Barcelonès), la del Pla de la Calma (Montseny), totes sense context i de cronologies diverses i dubtoses. El mateix podem dir respecte dels menhirs que hom coneix i que envolten el país, com el dels Trossos de l'Estany, a escassos centenars de metres del

4. E. SHEE TWOIG: *The megalithic art of western Europe*, Oxford, 1981.

Caballol, el de Clarà, el de Perafita de Su, el de l'Hostalet de les Forques, el d'Ardèvol, el de la Vinya del Giralt, el de Pinós, el de Vendrell de Su, el de Joval i el de Navès, per citar-ne els més coneguts.

No ens és permès, finalment, de relacionar aquestes esteles amb els megàlits de pedra picada o «hemidòlmens» de Serra Vilaró.

Però, malgrat tot, en totes aquestes manifestacions monolítiques hi ha un rerefons ritual o religiós que la investigació hauria d'esbrinar.

Fóra empíric voler entreveure teories arqueo-astronòmiques com alguns autors han volgut veure en aquestes arquitectures, és a dir, teories solsticials o luni-solars. No és procedent aquí entrar en discussions controvertibles.

5. LA CULTURA MATERIAL

La cultura material que acompanya com a viàtics els inhumats de la Costa dels Garrics és molt concreta, sense apartar-se gens de la tipologia dels aixovars documentats en aquests tipus de sepulcres neolítics del «solsonià».

Els dos sepulcres del jaciment de la Costa dels Garrics del Caballol han ofert gairebé els mateixos aixovars:

- quatre geomètrics de sílex
- un punxó d'os
- un ganivet de sílex
- un penjoll d'ullal de porc fer
- un o dos fragmentets ceràmics informes.

Tan sols no tenen rèplica:

- el nucli de sílex
- el nucli d'ocre.

¿Es tractava de proporcionar a l'inhumat una mostra de cadascuna de les eines o objectes que havia utilitzat en vida? El seu simbolisme va, possiblement, força més enllà de la seva funcionalitat.

Cal advertir, especialment, el simbolisme que representa el bocinet de ceràmica com a aixovar en aquests sepulcres del neolític. Al Solsonès, fora del megàlit del Senyor Bisbe i el de Font Cirera (Lladurs), que han proporcionat tot un vas ceràmic, a la resta dels sepulcres la ceràmica no hi és present o, si hi és, es tracta d'un bocinet simbòlic.

6. CONSIDERACIONS FINALS I PROBLEMES PENDENTS

Entre el nombre considerable d'interrogants que ens plantegen aquests sepulcres del «solsonià», n'hi ha algun que ens colpeja insistentment en les nostres investigacions: ¿quin ha estat l'origen d'aquestes arquitectures del neolític mitjà? ¿Com irrompen en aquest espai geogràfic, on són tan abundants?

En un article nostre exposàvem la relació entre aquests sepulcres i els de les Boques de l'Ebre, seguint els passos d'un element d'ornament personal com els braçalets de *glycymeris*.

Hi dèiem textualment: «El seguiment puntual dels jaciments ens permet de veure que aquests objectes d'ornament de procedència mediterrània es dispersaren vers l'interior de Catalunya a través de les conques de l'Ebre i els seus afluents: el Siurana, les dues Nogueres i especialment el Segre. Els seus orígens cal cercar-los entre els contextos sepulcral del neolític antic evolucionat o epicardial...».

Com a il·lustració tenim els materials d'un sepulcre, recollits en una tracturada a Montjuïc d'Altés (Bassella): un conjunt de 31 braçalets de *glycymeris* i un collaret de denes de variscita.

Seguint els jaciments que ens han ofert aquestes joies exòtiques a les terres de l'interior, podem observar dos camins de penetració: el de l'eix Ebre-Segre i el del Llobregat-Cardener. El problema és saber si, amb aquests aixovars exòtics, fan el mateix camí i en el mateix temps les arquitectures.

La recent troballa a la Valldan (Odèn, Solsonès) d'un jaciment d'hàbitat amb indústries del neolític antic cardial i epicardial ens permet de creure en un substrat cultural i local de poblament. El problema que se'ns planteja és com enllaçar-lo amb el món de les cistes.

Entre els problemes pendents que tenim en la investigació, hi ha la necessitat d'excavar alguns nous sepulcres que puguin confirmar i ampliar el registre de dades i, sobretot, l'excavació d'hàbitats que ens permetin d'estudiar les formes d'ocupació del sòl, de conèixer la dinàmica social i econòmica i d'establir una relació amb el gran nombre de sepulcres.